

УДК 347.4

<https://doi.org/10.34142/23121661.2022.36.09>orcid.org/0000-0003-2488-742X

© Сприндис С.І., 2022

orcid.org/0000-0001-9858-489X

© Протопопова Я.С., 2022

С.І. Сприндис, Я.С. Протопопова**ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ
ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖУ ЗАЛІЗНИЧНИМ
ТРАНСПОРТОМ****S. Sprindis, Ya. Protopopova****FEATURES OF THE CONTRACT FOR
THE CARRIAGE OF GOODS BY RAIL**

Анотація. Метою статті є визначення особливостей договору перевезення вантажу залізничним транспортом. У статті зазначається, що в сучасних умовах договірні відносини мають величезне політичне й економічне значення. Сам процес підприємницької діяльності ґрунтується на договірних відносинах її суб'єктів. Авторами було проаналізовано договір залізничного перевезення вантажів і визначено, що він, як і будь-який інший цивільно-правовий договір, підпорядкований основному принципу цивільного права – свобода договору.

Авторами було розглянуто специфічність норм, які регулюють перевезення вантажу залізничним транспортом, що полягає в тому, що вони мають найбільш менший обсяг свобод, якщо порівняти з іншими цивільно-правовими нормами. Також було проаналізовано саме поняття договору перевезення вантажів, подане в цивільному та господарському законодавстві.

Було здійснено аналіз питання правового статусу одержувача, яке є дискусійним. Розглянуто декілька точок зору, основні з яких було систематизовано за певними позиціями. Було проаналізовано Цивільний кодекс України, Господарський кодексу України, закони, підзаконні акти та наукові праці, що дало можливість авторам дійти висновку, що саме є особливостями договору про перевезення вантажу залізничним транспортом.

Ключові слова: вантаж, залізничний транспорт, договір перевезення, правовий статус, договір залізничного перевезення вантажів.

Annotation. The purpose of the article is to reveal and highlight the features of the contract for the carriage of goods by rail. The article reveals that in modern conditions, contractual relations are of great political and economic importance. The very essence of entrepreneurial activity is based on the contractual relations of the subjects of entrepreneurial activity. The authors analyzed

the railway cargo transportation contract and established that it, like any other civil law contract, is subject to the basic principle of civil law - freedom of contract.

The authors considered the specificity of the norms governing the transportation of cargo by rail transport, which consist in the fact that they have the smallest amount of freedom compared to other civil law norms. Also, the very concept of the cargo transportation contract given in the civil and economic legislation was analyzed.

Attention is also paid to the question of the recipient's legal status, which is debatable. Several points of view were analyzed, the main ones were grouped by certain positions. The Civil Code of Ukraine, the Economic Code of Ukraine, laws, by-laws and scientific works were analyzed, which made it possible to conclude what exactly are the features of the contract of cargo transportation by rail.

Keywords: cargo, railway transport, contract of carriage, legal status, contract of railway carriage of goods.

Постановка проблеми. На сьогодні в умовах ринкових відносин в економіці країни неможливо уявити господарську діяльність без досконалої організації перевезень вантажів, необхідних для здійснення підприємницької праці. Від своєчасного доставляння продуктів харчування, сировини для виробництва, палива, тощо залежить розвиток регіону та держави загалом.

Історично так склалося, що залізничний транспорт в Україні є лідером за внутрішніми перевезеннями вантажів за вантажо- та пасажирообігом. «Експлуатаційна довжина залізниць загального користування складає приблизно 22,6 тис. км» [1]. Обумовлено це тим, що саме перевезення вантажів залізничним транспортом є найдешевшим з усіх видів перевезення у внутрішній економічній зоні.

З перших років самостійності України були прийняті законодавчі акти, які заклали правові основи функціонування транспортної галузі господарської діяльності. Так, 1994 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про транспорт» [2]. З огляду на те, що залізничний транспорт в Україні є лідером за внутрішніми перевезеннями вантажів, у липні 1996 року було прийнято Закон України «Про залізничний транспорт» [3], також для створення спеціального законодавства у сфері залізничного транспорту постановою Кабінету Міністрів України 1998 року було затверджено «Статут залізниць України» [4].

Сучасне законодавство України про залізничний транспорт було розроблено та підтримується з огляду на ринкові відносини та загалом відповідає законодавству Євросоюзу. З огляду на динаміку нинішнього часу, швидку зміну у виробничих відносинах виявлено деякі прогалини та протиріччя як у правовому регулюванні, так і в правозастосовній практиці. Це безумовно зумовлює потребу в проведенні наукових досліджень щодо визначення особливостей правового регулювання перевезень залізничним транспортом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення цього питання. Питання правового регулювання договору перевезення вантажу та його особливостей досліджувалося в роботах таких українських вчених-правознавців, як І. В. Булгакова [5], О. В. Лаврухін, Г. С. Бауліна, О.М. Костєніков, Г.Є. Богомазова [6], Р. Б. Сірко [7; 8].

У зазначених роботах питання саме особливостей договору перевезення вантажу залізничним транспортом вченими, на нашу думку, майже не аналізувалося.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є визначення особливостей договору перевезення вантажу залізничним транспортом.

Виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасних умовах договірні відносини мають величезне політичне і економічне значення. Сам процес підприємницької діяльності ґрунтується на договірних відносинах її суб'єктів.

Відповідно до ч. 1 ст. 626 Цивільного кодексу України (далі – ЦКУ) договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків [9].

Безумовно, договір залізничного перевезення вантажів, як і будь-який інший цивільно-правовий договір, підпорядкований основному принципу цивільного права – свобода договору.

Принцип свободи договору містить такі засади:

- суб'єкт вільний у виборі укласти договір або ні (крім випадків прямої вказівки в законі або в іншому нормативному акті на необхідність укладення договору);
- суб'єкти вільні у виборі контрагента (за винятком випадків, коли відповідно до закону сторона зобов'язана укласти договір з конкретним, зазначеним у законі контрагентом);
- сторони вільні у виборі умов договору (крім зазначених у законі або іншому нормативному акті істотних умов договору).

Безумовно, що свобода укладення договору не є необмеженою. У ЦКУ в ст. 626–629 зазначено, що договір має відповідати обов'язковим для всіх сторін правилам (імперативним нормам), що діють на момент його укладання [9]. Специфічність норм, що регулюють перевезення вантажу залізничним транспортом, полягають в тому, що вони мають найбільш менший обсяг свобод, як порівняти з іншими цивільно-правовими нормами. Але мова не йде про повну відсутність свободи договору, оскільки вона є невід'ємною частиною договірних відносин ринкової економіки.

Усі види перевезення вантажу в Україні, зокрема перевезення вантажу залізничним транспортом, здійснюються на підставі конкретного договору,

загальні вимоги щодоних закріплені в главі 64 ЦКУ [9, ст. 908–928] та в главі 32 Господарського кодексу України [10, ст. 306–316] (далі ГКУ)

З огляду на специфіку певного виду транспорту існують додаткові нормативні акти, де і визначаються специфічні умови перевезення вантажу, права та обов'язки сторін, відповідальність учасників самого договірної і фактичного процесу перевезення. Специфіка як укладання договору, так і самого процесу перевезення залізничним транспортом регламентована Законом України «Про залізничний транспорт» [3], «Статутом залізниць України» (далі – СЗУ) [4], Правилами перевезення вантажів залізничним транспортом (далі – Правила) [11] та іншими нормативно-правовими актами.

Аналізуючи саме поняття договору перевезення вантажів, яке міститься в цивільному та господарському законодавстві, можна дійти висновку, що ніяких принципових відмінностей немає. Сторонами договору з є перевізник та відправник (ЦКУ) або вантажовідправник(ГКУ).

Зміст договору також однаковий: договір є двостороннім, оскільки права й обов'язки покладені на обидві сторони; реальним, оскільки договір набуває юридичної чинності з моменту передачі вантажу перевізникові; відплатним, оскільки перевізник зобов'язується доставити вантаж за певну винагороду.

Таким чином, за договором перевезення вантажу одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй іншою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення у визначений законодавством чи договором строк та видати його особі, яка має право на одержання вантажу (одержувачу), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату.

Безпосередньо сам договір перевезення вантажу укладається між двома сторонами – відправником і перевізником. Питання щодо правового статусу одержувача вантажу в правовій науці є дискусійним. Є декілька точок зору, основні з яких можна класифікувати за такими позиціями:

першу позицію, що є найпоширенішою, відстоювали І. С. Лукасевич-Крутник [12, с. 10], В. В. Кадала [13, с. 101] та інші, вона полягає в тому, що одержувач вантажу є учасником договірних відносин з його перевезення як третя особа, на користь якої і був укладений договір;

другу позицію обґрунтовували М. Г. Масевич [14, с. 172–174], О. І. Сафончик [15, с. 111] зміст якої полягав у тому, що одержувач вантажу є однією із самостійних сторін у тристоронньому договорі перевезення вантажу;

третю позицію відстоював Л. І. Рапопорт [16, с. 172], зміст якої зводився до того, що і відправник, і одержувач є однією стороною договору перевезення вантажу.

Відповідно до змісту ст. 909 ЦКУ одержувачем вантажу є особа, яка має право на його отримання. З огляду на специфіку регулювання ГКУ в ст. 307

акцент робиться на обов'язку перевізника видати вантаж уповноваженій на його отримання особі – вантажоодержувачу. Право на отримання вантажу особою і передача його уповноваженій на це особі мають однакові юридичні наслідки. Відмінність полягає в тому, що в господарському праві регулюються договірні відносини суб'єктів господарської діяльності.

Таким чином, дослідивши це питання, варто зазначити, що сторонами договору є відправник і перевізник, а одержувач вантажу – третьою особою, хоча в нього є певні права та обов'язки.

З огляду на те, що відправник (вантажовідправник) має право розпоряджатися вантажем, він є або власником цього вантажу, або особою, уповноваженою власником вантажу на здійснення певних дій з відправки вантажу.

Перевізником є залізниця.

Саме правильне документальне оформлення всіх стадій перевезення вантажів залізничним транспортом є основою для добросовісного та повного виконання сторонами своїх зобов'язань.

Однією зі специфічних рис договору перевезення вантажу залізничним транспортом є те, що відповідно до змісту ст. 22 СЗУ стороною договору перевезення вантажу є залізниця, але підготовку всіх необхідних документів, безпосереднє оформлення замовлень, підписання договору здійснює залізнична станція (ст. 23 СЗУ).

Вивчаючи правове положення залізничної станції у своєму дисертаційному дослідженні І.В. Булгакова дійшла висновку, що «станція виступає в якості основного оператора (оперативної служби) в організації відносин по перевезенню вантажів і є одним із головних учасників цих відносин, виступаючи в якості законного представника перевізника» [7, с. 8].

Ці висновки будуть використані як база для нашого подальшого дослідження.

Договір перевезення вантажу належить до публічних договорів, тобто перевізник не має права відмовляти відправнику в прийомі і доставці вантажу (ст. 179 ГКУ, ст. 633 ЦКУ), за винятком випадків, передбачених Статутом залізниць.

Необхідно також зазначити, що поняття договору перевезення вантажу залізничним транспортом (ст. 22 СЗУ) має певні відмінності від поняття договору перевезення вантажу, що міститься в ст. 909 ЦКУ, де відсутня сама згадка про терміни постачання.

Таким чином, істотними умовами договору перевезення вантажів залізничним транспортом є такі:

по-перше, це предмет договору. Предметом договору перевезення вантажу є транспортні послуги, а саме переміщення вантажу від місця передачі відправником вантажу перевізникові до місця отримання вантажу

одержувачем. Тобто основним елементом перевезення вантажу (завантаження, переміщення, відвантаження) є саме переміщення вантажу територіально, що не зменшує значення стадій завантаження та відвантаження, оскільки для відправника основним є не процес переміщення, а процес отримання вантажу одержувачем;

по-друге, це строк здійснення процесу. Відповідно до тлумачення Академічним тлумачним словником української мови строк – це «призначений, установлений момент, час здійснення або настання чого-небудь» [8]. Отже, це визначений в договорі проміжок часу, протягом якого перевізник зобов'язаний доставити вантаж до станції призначення, зазначений і погоджений з відправником, якщо інший строк не визначений транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них, а в разі відсутності таких строків – у зазначений строк (ст. 919 ЦКУ).

Визначення кінцевого строку доставки вантажу є важливим процесом ще й тому, що відповідно до ч. 2 ст. 919 ЦКУ вантаж, не виданий одержувачу вантажу протягом тридцяти днів після кінцевого терміну його доставки, є втраченим, якщо іншими нормативними актами не встановлений інший термін;

по-третє, це ціна. Поняття ціни наведено в ч. 1 ст. 189 Господарського кодексу України, відповідно до якої ціна – це виражений у грошовій формі еквівалент одиниці товару (продукції, робіт, послуг, матеріально-технічних ресурсів, майнових та немайнових прав), що підлягає продажу (реалізації), який має застосовуватися як тариф, розмір плати, ставки або збору, крім ставок і зборів, що використовуються в системі оподаткування.

Відповідно до ст. 916 ЦКУ за перевезення вантажу стягується плата, яка визначається за домовленістю сторін або встановлюється нормативно-правовими актами. Ціна в договорі має бути зазначена в гривнях, крім договорів із зовнішньоекономічної діяльності, де у випадках, встановлених законодавством, або за згодою сторін ціна може визначатися в іноземній валюті;

по-четверте, до істотних умов належить час та місце подання рухомого складу перевізником і доставки вантажу, призначеного до перевезення, вантажовідправником. **Час** подання рухомого складу або прийому вантажу – це конкретний день, визначений в цифровому позначенні, конкретний місяць певного року. **Місце** подання рухомого складу або приймання вантажу – визначена сторонами територія (будівля, які-небудь споруди), що дозволяє відправнику доставити вантаж, а перевізникові прийняти та завантажити переданий вантаж. Нормативно-правовими актами або за ініціативою однієї зі сторін можуть бути передбачені й інші істотні умови договору. До таких умов мають належати обсяги та терміни надання транспортних засобів для завантаження й перевезення вантажу [2, ст. 917].

Форма договору має бути письмовою. Відповідно до Правил оформлення перевізних документів [10, п. 1.1., 1.2.] (надалі – Правила) під час укладання договору перевезення вантажу залізничним транспортом необхідно на станції його відправлення оформити відповідні документи (залежно від специфіки вагонів, вантажу), основним з яких є накладна.

Накладна є обов'язковою двосторонньою письмовою формою угоди на перевезення вантажу, яка укладається між відправником та залізницею на користь третьої сторони – одержувача. Накладна одночасно є договором зас-тави вантажу для забезпечення гарантії внесення належної провізної плати та інших платежів за перевезення. Цей документ супроводжує вантаж на всьому шляху перевезення до станції призначення, де видається одержувачу разом з вантажем.

Висновки з цього дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, відповідно до вищезазначеного можна дійти висновку щодо таких особливостей договору перевезення вантажу залізничним транспортом:

- часткове обмеження свободи договору через специфіку самого способу доставки;
- сторонами договору є відправник і перевізник. Одержувач вантажу є третьою особою з конкретними правами й обов'язками;
- договір завжди укладається безпосередньо не з самим перевізником, а з його законним представником – залізничною станцією;
- наявність так званого «плавкого» переліку істотних умов договору залежно від типу вантажу та необхідних для цього видів рухомого складу.

Отже, з огляду на значення договору перевезення вантажу залізничним транспортом для економічного розвитку держави необхідно чинний Закон України доповнити статтею щодо особливостей договору перевезення вантажу залізничним транспортом.

Література

1. Навчальні матеріали. Транспорт. Загальна характеристика. URL: <https://pidru4niki.com/70498/ekologiya/transport> (дата звернення: 06.05.2022);
2. Про транспорт: Закон України від 10 листопада 1994 року. № 232/94-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1994, № 51. Ст. 446;
3. Про залізничний транспорт: Закон України від 4 липня 1996 року. № 273/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 40. Ст. 183;
4. Статут залізниць України: Постанова Кабінету Міністрів України від 6 квітня 1998 р. № 457. *Офіційний вісник України*. 1998. № 14;
5. Булгакова І. В. Правове регулювання перевезення вантажів залізничним транспортом в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 23.00.02. Київ, 2017. 20 с.;
6. Вантажні перевезення на залізничному транспорті: підручник / Лаврухін О. В. та ін. Харків: УкрДУЗТ, 2015. 260 с.;
7. Сірко Р. Б. Деякі питання відповідальності перевізника за договором перевезення вантажів, пасажирів, багажу та

пошти залізничним транспортом за законодавством України в контексті євроінтеграції. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. Вип. № 4. С. 144–152; **8.** Сірко Р. Б. Щодо окремих питань правового регулювання відповідальності учасників перевезення вантажів залізничним транспортом. *Право та державне управління*. 2020. № 3. С. 232–237; **9.** Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 40. Ст. 356.; **10.** Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144; **11.** Правила перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України: Наказ Мінтрансу України від 28.07.1998. № 297. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0310-07#Text> (дата звернення: 08.05.22); **12.** Лукасевич-Крутник І. С. Одержувач вантажу як учасник договірних відносин із надання транспортних послуг. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 1. С. 8–12. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/1/3.pdf> (дата звернення: 06.05.2022); **13.** Кадала. В. В. Правове регулювання перевезень вантажів у прямому змішаному сполученні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Національна академія наук України. Інститут економіко-правових досліджень. Київ, 2011. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/51731/1/Kadala.pdf;jsessionid=360A375F4737BD682D_8F9EFA02F7F338 (дата звернення: 06.05.2022); **14.** Масевич М. Г. Договор поставки и его роль в укреплении хозрасчета. Алма-Ата: АН КазССР, 1964. 318 с.; **15.** Сафончик О. І. Договір перевезення вантажу залізничним транспортом за законодавством України: цивілістичні аспекти. *Актуальні проблеми держави і права*. С. 111–115. URL: <http://www.apdp.in.ua/v42/19.pdf> (дата звернення: 06.05.2022); **16.** Рапопорт Л. И. Правовое положение грузоотправителя в договоре грузовой железнодорожной перевозки. Научные записки Харьковского института советской торговли. 1957. Вып. VI. 1957. С. 171–173.